

Езикови Игри във Философията на Лудвиг Витгенщайн
и Филма „Първи Контакт“
(статия)

За разлика от картинната теория, която Лудвиг Витгенщайн формулира в ранния си творчески период, „езиковите игри“ нямат точна определение. За тяхното изясняване философът си служи със „семейна прилика“. Това ни показва в точка 66 от „Философски Изследвания“, публикувани посмъртно, където описва как значенията на думите се обуславят от тяхната конкретна и ситуационна употреба, а не базова дефиниция, която да центрира фиксирано значение. Иначе казано, можем да имаме приличащи си една на друга употреби, подобно приликите между братя и сестри, но от тях не можем да установим един родител. В действителност, това така или иначе не е възможно, нужни са точно двама, ни по-вече ни по-малко, родители. Кои са майката и бащата на една дума е интересен въпрос. Прагматическият прочит ще ни информира, че тя се създава, поражда при всяка употреба наново. Тогава единият родител е ситуацията, а другият – нашият запас¹ от минали ситуации, в които сме я използвали. Но новата ситуация преправя бившата употреба до дъщерна/синовна дума (ако използваме аналогията със семейство). Ако отидем още по-далеч, съществуването на един-единствен прародител, като фундаментален първоизточник на значение от идеален тип, стигаме автоматично до историята преди Адам и Ева, божествената частица или всяка друга основа за метафизика. След като Витгенщайн заявява: „Не мисли, а гледай“ (66 ФИ), подобни занимания (тези на традиционната философия, теоретизираща чрез работа върху понятията, например, заявявайки че това е далеч от теологията, всъщност излизат нейно следствие) са изпразнени от съдържание. Това именно е основанието за разрива между Ръсел и Витгенщайн – омаловажаването на търсенето на истини отвъд моментните, ситуационна употреби. Но как да бъде иначе, ако думите изразяват употреби вместо същности, действия вместо референти.

Дори да е прозаично и отегчително със своята „простота и всекидневност“ (129 ФИ), заниманието по описване на частни случаи езикови игри и правила, вместо „поетичното“ (тук синоним на логично) генерализиране на самите правила, то поне е по-сигурно в помощ на нашето разбиране на света, пък и на нас самите, по-философско е: „Философията просто поставя нещата пред нас, а не обяснява и не извежда нещо“ (126 ФИ); и „Философия“ би могло да се нарече също и това, което е възможно *преди* всички нови открития и изобретения“ (126 ФИ). Тоест работата на философията и философите е да поставят на работния плот материала, от който се правят истински открития, а не спекули. Достоверността на този материал трябва да е от такава степен и качество, че: „Ако искаме да издигнем *тези* във философията, то върху тях никога не може да стане дискусия, защото всички биха били съгласни с тях.“ (128 ФИ)² Това разбиране на Витгенщайн за задачата на философията се

¹ „Работата на философа е събиране на спомени за определена цел“ (127 ФИ)

² За да покажа и лична позиция, ще кажа само, че докато не изпадаме в дребнавост или високопарност (любимата ми опозиционна двойка), и поезия и проза могат да се правят със стил, а за мен естетическото внушение е най-важно, като ми се ще да не звучи повърхностно. Отново ми се струва въпрос на вкус кой начин на философстване ще бъде предпочетен и тези предпочитания лежат дълбоко в психологията на човека. Без да искам да съм нападателна, стремехът към точност, заграждане и

покрива в голяма степен с възникналата след смъртта му дисциплина Етнометодология, която се заема с нея. Вероятно успешното ѝ налагане сред социолозите е по стечение на обстоятелството, че е била отхвърлена от философите (или повечето от тях) като практика на философстване, намирайки я за „нефилософска“.

Намесвам филма от 2016 година „Първи Контакт“ на режисьора Дени Вилньов, за да се опитам да приложа философията на езика на Витгенщайн към един по-скоро фантастичен, отколкото научен sci-fi. Доколко сюжетът на филма засяга гореизложените моменти от философията на Витгенщайн, ще стане ясно след кратко резюме: На Земята настава бедствено положение след като 12 кораба извънземни кацат в различни точки на планетата. Човечеството тръпне в бойна готовност, но междувременно опитваме „да се разберем мирно и с добро“ с извънземните, като установим контакт с тях. За целта обаче трябва да се научим на техния език или те на нашия. Това е предметът на цялата средна част и главното действие във филма – една лингвистка и един математик „посещават“ извънземните в кораба им на сеанси. След като се установява, че те нямат ръце, с които да пишат, и не могат да имитират с устройството на звуковете си апарати нашите звуци, екипът специалисти земляни, се оказва принуден да научи техния език.

Начина на комуникация на извънземните помежду им е чрез изпускане на вещество от пипалата им, което във въздуха заема определена конфигурация подобно йероглиф, с разликата, че няма прав и обратен ред на четене. Тук е направена връзка между линеалното конструиране на нашия земен език и начин на мислене с начина, по който възприемаме времето – линеално. С това кръгово означаване (без начална точка на четене), авторът Тед Чан иска да ни обеди, че е възможно времето за извънземните да не тече от празно към пълно, а да се възприема в цялост и накуп. Ако следваме Кантовата терминология - дадено като наглед, вместо негова форма. Тъй-като за тях няма минало и бъдеще, а само настояще, те са видели опасност за съществуването си след 3000 години и искат да ни научат на техния език, за да може след 3000 години и ние да им помогнем. Трябва да се разбира, че щом ни дават своето оръжие – езика си, респективно нова форма на мислене, която да елиминира предишната, ще сме способни на това.

Недобре показаните моменти на филма, които познаването на философията на Витгенщайн извикват като проблематични са: 1) Как главната героиня научава извънземен език, без да се потапят в общи занятия с тях („начин на живот“ по Витгенщайн)? Сеансите протичат през нещо като стъкло (в изолирана, лабораторна среда). 2) Защо езикът е обвързан с времето или нашата представа за него? 3) Как така докато тя се учи на извънземен вече го знае, щом ползва „спомени от бъдещето“, за да разбира актуалните употреби в езиковите игри? Не се дава и обяснение, защо точно тази жена (доктор Луиз Банкс) и с какво се различава тя от другите, че да успява да „усети“ собственото си бъдеще? Тя вижда – като съновидение в будно състояние - как на церемония Китайският премиер ѝ прошепва предсмъртното слово на жена му, което тя му е казала сама преди това по телефона мигове преди Китай да нападне

застопоряване на каквото и да било ми се струват признаци на психическите състояния страх и несигурност (които не е задължително да са с негативен знак), а обратното - признак на безрезервно, дори сляпо доверие в живота.

извънземните) и чрез този „спомен от бъдещето“ прави настоящето – обажда се на премиера и казва предсмъртното слово на жена му. Но тя не го знае и няма как да го знае, освен ако не е била там в момента на изговарянето му! Така се забърква и пространството – как можем да си спомним място, на което не сме били, или нещо, което се е случило там, без да сме го видели/чули? ИмPLICITният отговор на филма е – отново чрез езика. Жената използва тази „извънземна сила“ като доказателство, че новонаученият извънземен език ѝ е открил извън-време-пространствено знание. Така тя спасява Земята от война с извънземните. Има още много въпроси, които се появяват, например: землянката е имала пред-зададена (a priori) способност да научи извънземен, която се „отключва“ когато са ѝ дали ключа – езикът или тя е придобила тези способности научавайки техния език. Това, поне на мен, не ми стана ясно от филма.

Ако трябва да отговорим по Витгенщайнски, ще кажем, че за да научи жената техния език, трябва да ги види как те го използват помежду си и да се включи в интеракция с тях, за да отсява компетентна от правилна употреба на езиковите средства; за да може да научи „правилата на играта“. Освен това, за Витгенщайн начинът на живот и действията обуславят езика, а не обратното, но мисленето чрез/през езика прави нещата в опита да съществуват. Например, със създаването и влизането в употреба в езика на думата „болка“, колкото и многобройни болки да обозначава и събира в себе си тази дума, тя позволява на употребяващите я да познаят болката в понататъчен сблъсък с нея, макар и никога същата. Ще се наложи да създадат наново „дефиниция“ за болка, адекватно на новия контекст. Чрез открояване на „болка“ сред каша от хаотични, неотчленени усещания, познаващият увеличава запаса си от обединяващи го с останалите средства за „влизане в положението“ на събеседника си. Значи отговорите по Витгенщайн биха били такива: Да, възможно е да се научи нов език при необходимите условия (апарати за възпроизвеждане на езиковите средства от двете страни) и интеракция с тях в естествена среда. Но аз не мога да намеря места в „Избрани Съчинения“ на Витгенщайн, където да се показва езикът като скачен с представата ни за време. Авторът (Тед Чан) на книгата „Story of Your Life“, по която е направен филмът, придава огромна тежест на езика, равностойна на форма на сетивния наглед (по Кант).

В заключение ще кажа, че намирам за прекрасно всички да станем ясновидци и да започнем да проектираме действията си извън пространствено-времева рамка само след научаването на нов език, бил той и извънземен, но това ми се струва малко вероятно, дори невъзможно. Още повече, че след като извънземните си тръгват, спокойни че са си свършили добре работата, не оставят нито едно извънземно, което да служи на землянката за демонстрация и разпространение на този „език“ сред другите хора. Тя сама не би могла да се справи с тази задача. Колкото и усилия да са вложени в това тя да „овладее“ езика, той ще умре на земята с нея. Освен това, тя не би могла да го възпроизвежда със своите човешки звукови апарати, а би ѝ се наложило постоянно да борави със софтуера с базата данни със събираните извънземни знаци. Без биологичните възможности на извънземните да отделяме секрет, който да манипулираме във въздуха, като по този начин писмеността ни да не се нуждае от лист и химикалка, ние не сме способни да измисляме нови знаци интуитивно, а само да прегрупираме рационално наличния набор от тях съхраняван в компютър.

Практически от нас ще се изисква да говорим език, без да имаме нито една дума подръка (буквално), а да я изнамираме от база данни. Ако тази база не е класифицирана като речник (а за речник трябва още един език, т.е. аналогично свеждане на извънземен до човешки с цел превод), но дори и да се само-обяснява как се класифицират думи ако не знаеш коя им е първата буква (те са „написани“ в кръг), то шансът да намираме точно знака, който търсим опира или до случайност или до интуитивно/телепатично притегляне на необходимия ни знак. Освен тази не малка трудност, не сме способни и да изобретяваме нови знаци подобни на извънземните, най-вече защото поводите за тяхното измисляне са се състояли на друга планета, част са от чужд опит, до който ние нямаме достъп от сегашното си пространствено положение.

Дори да предположим сходни ментални структури, което само по-себе си е твърде смело, (доколкото мисълта има своите биологични основания, които са в разрез с идеята за наличие на вселенски разум с формална структура), лишаването от създаване на нови знаци едновременно с боравенето на този език, по логиката на филма, не само ще спре времето в/за нас, но и ще започне да го връща назад! Последната трудност, която намирам е чисто техническа: ако всички трябва да се оборудваме специално, за да си говорим на нов език, който ни е буквално спуснат и не е плод на иманентните търкания между нас и средата, в биологичен и социален смисъл, това би натоварило неимоверно комуникацията и несъмнено би я влошило, защото чисто биологичното устройство на човека, което се проявява в тембъра, промяната на височината на тона на гласа на човек, издават за мъжа и жената много повече от телеграфно съобщение, издават емоционално съобщение, подсъзнателни сигнали, желания, влечения, страхове, решителност и прочие за когото може да ги усети. Изобщо смятам, че хората комуникират с цялото си същество, независимо дали това им харесва или не, и напъхването „в чуждата (извънземна, езикова) кожа“ не може да пребори/измести този факт.

Източници:

Витгенщайн, Л. (1953) *Избрани Съчинения*, София: Наука и Изкуство 1988
Arrival. USA: Denis Villeneuve, 2016. DVD.